

حقوق مالکیت فکری و جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی (مورد ایران)

ابوالقاسم مهدوی*

دانشیار دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

سجاد برخوردار

پژوهشگر مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور و

دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه تهران

چکیده

امروزه شکاف در نظام‌های مالکیت فکری در بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، عامل اصلی توجیه کننده شکاف در جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی بین کشورها است. سرمایه گذاران خارجی برای حضور و تداوم حضور در کشورهای میزبان، نیاز به حمایت از حقوق مالکیت فکری خود از سوی کشورهای میزبان دارند. به دلیل آثار قابل توجه حمایت از حقوق مالکیت فکری بر جریان سرمایه گذاری خارجی به ویژه در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، در این مقاله رابطه بین جریان FDI و شدت IPR در ایران با استفاده از شاخص سنجش شدت IPR بررسی شده است و نتایج نشان از مثبت بودن رابطه بین شدت IPR و جریان FDI در دوره ۱۳۶۸-۱۳۸۳ دارد که منطبق بر نتایج مطالعات انجام شده در کشورهای در حال توسعه است.

کلید واژگان: سرمایه گذاری مستقیم خارجی، حقوق مالکیت فکری، سازمان جهانی حقوق مالکیت فکری،

طبقه بندی JEL: O۳۴، G۱۵

mahdavi@ut.ac.ir

* (نویسنده مسئول)

تاریخ پذیرش: ۸۷/۲/۳

تاریخ دریافت: ۸۶/۸/۱۶

The Effect of Intellectual Property Rights on Foreign Direct Investment Flow in Iran

Abolghasem Mahdavi

*Associate professor, Faculty of Economics,
University of Tehran*

Sajjad Barkhordari

*Affiliate in Scientific Policy Research Center
and PhD Student, University of Tehran*

Nowadays, the gap in intellectual property systems between developing and developed countries may be the main factor in explaining the flow of foreign direct investment. For investing in host countries, foreign investors need their intellectual property rights to be protected. Due to important effects of protecting IPR in conducting FDI especially in developing countries (including Iran), this paper examine the relationship between the flow of FDI and IPR intensity. This is done by using the index of measuring IPR intensity. The results show a positive relation between IPR and FDI in the period: ۱۹۸۹- ۲۰۰۴. These results confirm some other similar studies in developing countries.

Keywords: Foreign Direct Investment, Intellectual Property Rights, WIPO

JEL: G۱۵, O۳۴

مقدمه

میزان خروج سرمایه گذاری مستقیم خارجی از کشورهای در حال توسعه در چند سال اخیر افزایش قابل توجهی داشته است؛ میزان خروج سرمایه گذاری مستقیم خارجی از ۱۴۷ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۰ به بیش از یک تریلیون دلار در سال ۲۰۰۴ افزایش پیدا کرده است.^۱ دلیل عمده‌ای که برای چنین پدیده‌ای ذکر می‌شود، عدم وجود زیرساخت‌های مناسب در این کشورها است. از جمله مهم‌ترین زیرساخت‌ها در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و حفظ آن، توجه به حقوق مالکیت فکری^۲ (IPR) است. امروزه شکاف در نظام‌های مالکیت فکری در بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، به

۱ - UNCTAD, ۲۰۰۵

۲ - Intellectual Property Right

عنوان دلیل اصلی تفاوت در سطح جریان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی^۱ (FDI) و جریان بین-المللی سرمایه‌های خصوصی به شمار می‌آید؛ بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به دلیل ضعف در سیستم نظام مالکیت فکری، میزان دائمی برای جریان سرمایه‌های خارجی نیستند در حالی که کشورهای توسعه یافته بعد از جنگ جهانی دوم، اساس رشد و توسعه خود را بر پایه حقوق مالکیت فکری بنا نهاده‌اند و به همین دلیل، سهم زیادی از جریان سرمایه‌های خارجی داشته‌اند.

ضعف سیستم مالکیت فکری در کشور ایران، آثار زیانباری بر اقتصاد کشور داشته است؛ در شرایط فعلی اقتصاد کشور، بیشتر شرکت‌های خارجی و برخی شرکت‌های خصوصی داخلی از تلاش در راستای افزایش میزان سرمایه‌گذاری‌ها به ویژه در زمینه صناعی که حقوق مالکیت فکری از اهمیت بالایی برخوردار است، بازمانده‌اند و سرمایه‌های خارجی تنها در صنایع سرمایه‌بر و کاربر (که سهم نیروی انسانی ماهر چندان بالا نیست) متمرکز شده‌اند. مطالعات مختلف در کشورهای در حال توسعه نشان داده که ضعف سیستم مالکیت فکری دلیل اصلی چنین انحرافات در جریان سرمایه‌های خارجی است.

حال این سوال مطرح می‌شود که جریان ورودی سرمایه‌گذاری‌های خارجی به کشور ایران، به چه میزان از ضعف سیستم حقوق مالکیت فکری موجود تاثیر پذیرفته است؟ یا به عبارت دیگر سهم ایران از معاهدات بین‌المللی حقوق مالکیت فکری به چه میزان در جریان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی، نقش داشته‌اند؟ برای پاسخگویی به سوالات مذکور، این مقاله با استفاده از دو روش کمی (برگرفته از مدل اقتصاد سنجی بکار رفته در مطالعات بانک جهانی و سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (۲۰۰۲) و روش توصیفی (در برگیرنده تبیین رابطه بین جریان FDI و حقوق مالکیت فکری در تجربه دیگران و حمایت‌های نهادی در راستای توسعه حقوق مالکیت فکری به ویژه در کشورهای در حال توسعه)، در چهار بخش به شرح ذیل تدوین شده است:

در بخش اول مقاله به بررسی مطالعات انجام شده و روابط بین حقوق مالکیت فکری و سرمایه-گذاری مستقیم خارجی پرداخته می‌شود. در بخش دوم حقوق مالکیت فکری، انواع آن، معاهدات حقوق مالکیت فکری، سازمان مالکیت فکری^۲ (WIPO) و سیاست‌های آن در برابر کشورهای در

۱ - Foreign Direct Investment

۲ - World Intellectual Property Organization

حال توسعه بررسی می‌شود. در بخش سوم، به عوامل مؤثر بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، جریان سرمایه‌گذاری خارجی در جهان در طی سال‌های اخیر و سهم کشور ایران از این جریان‌ها پرداخته می‌شود و در بخش چهارم، رابطه بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حقوق مالکیت فکری در ایران مورد بررسی قرار گرفته و بر اساس مدل اقتصادسنجی، این رابطه تبیین می‌شود. در نهایت با توجه به بخش توصیفی و کمی مقاله، نتایج مطالعه ارائه می‌شود.

۱. پایه‌های نظری و پیشینه مطالعاتی

الف- پایه‌های نظری

رابطه بین حقوق مالکیت فکری (IPR) و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در تئوری‌ها و مطالعات مختلفی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بررسی شده است. یکی از مهم‌ترین پارادایم‌های اقتصادی که رابطه بین IPR و FDI را تشریح می‌کند، پارادایم^۱ (Dunning, OLI) است. (۱۹۹۳)

پارادایم OLI فعالیت شرکت‌های چند ملیتی را برحسب مزیت‌های مالکیت^۲، مزیت بومی یا محلی^۳ و مزیت درونی کردن^۴ توضیح می‌دهد. هر یک از مزیت‌های مذکور، به شرح زیر، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تحت تاثیر قرار می‌دهند:

مزیت مالکیت - این مزیت دربرگیرنده فن‌آوری بالای تولید یا سیستم بازاریابی یا سازماندهی بهینه، ظرفیت‌های نوآوری، مارک‌های تجاری، شهرت و سایر مالکیت‌ها است. این مزیت‌ها توانایی یک بنگاه را در ورود به بازار کشور میزبان تضمین می‌نمایند.

مزیت‌های محلی یا منطقه‌ای یا بومی - مزیت‌های مالکیت به رغم این که ورود یک شرکت خارجی را به کشور میزبان تضمین می‌کند، اما دلیل این که چرا یک بنگاه خارجی باید در کشور میزبان تولید نماید تشریح نمی‌کند. مزیت‌های محلی یا منطقه‌ای دلیل حضور شرکت‌های خارجی را در کشور میزبان توضیح می‌دهند. این مزیت مشتمل بر تفاوت در عوامل کیفیت، هزینه‌های

۱ - Ownership Localization Internalization

۲ - Ownership

۳ - Localization

۴ - Internalization

حمل و نقل بین‌المللی و هزینه‌های ارتباطات و سیاست‌های دولت میزبان است. **مزیت‌های درونی کردن** - این مزیت‌ها دلیل اینکه چرا شرکت‌های خارجی ترجیح می‌دهند شخصاً پروسه تولید را در کشور میزبان کنترل نمایند، توضیح می‌دهند. این مزیت‌ها در واقع بیانگر ترجیح شرکت خارجی بر کنترل پروسه تولید به جای اعطای اختیار دارایی‌ها به شرکت‌های داخلی است و چنین اقدامی، به دلیل هزینه‌های بالای مبادلات و هزینه‌های مرتبط با مقررات و تمهیدات قراردادها است.

بر اساس این پارادایم، حمایت ضعیف از حقوق مالکیت فکری (IPR) امکان فعالیت‌های تقلیدی و کپی‌برداری را افزایش می‌دهد؛ گسترش فعالیت‌های تقلیدی، مزیت‌های مالکیت و مزیت‌های محلی یا منطقه‌ای شرکت خارجی در کشور میزبان را کاهش می‌دهد و همزمان، حمایت ضعیف از حقوق مالکیت فکری، منافع درونی‌سازی را افزایش می‌دهد. این امر شرایط رقابت نابرابر را برای شرکت خارجی فراهم می‌نماید. بنابراین بر اساس این پارادایم، رژیم IPR ضعیف، جریان ورودی FDI را مختل کرده و خروج آن را تشویق می‌نماید، همچنین یک سیستم IPR قوی نیز ممکن است که اثر منفی بر جریان FDI داشته باشد.^۱ بنابراین به طور کلی رابطه بین IPR و FDI مبهم بوده و مطالعات مختلف به نتایج متفاوتی رسیده‌اند. در ادامه به برخی از مطالعات مهم اشاره می‌شود.

ب- پیشینه مطالعاتی

اسمرزینسکا (Smarzynska, ۲۰۰۲) در بررسی رابطه بین جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شدت حمایت از حقوق مالکیت فکری، به این نتیجه رسیده است که رژیم IPR ضعیف، تمایل سرمایه‌گذاران خارجی را از سرمایه‌گذاری در بخش‌های فناوری بر که وابستگی شدیدی به حقوق مالکیت فکری دارند، کاهش می‌دهد. به علاوه برخی از مشاهدات در این مطالعه نشان داده که در بخش‌های غیرفناوری بر نیز چنین رابطه‌ای بین جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شدت حمایت از حقوق مالکیت فکری وجود دارد.

۱- ممکن است که حمایت شدید از حقوق مالکیت فکری، زمینه‌های گسترش صادرات یا به طور کلی تجارت را تقویت نماید و جریان سرمایه‌گذاری خارجی را برای شرکت‌های خارجی از جذابیت کمتری نسبت به تجارت موجب شود، در چنین شرایطی رابطه بین IPR و FDI منفی می‌شود.

کندو (Kondo, ۱۹۹۵) در بررسی خود از ۳۰ کشور در اروپا، آسیا و آمریکای لاتین برای دوره ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۷، به این نتیجه رسیده است که سهم جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی ایالات متحده به طور غیرمعناداری از حقوق ثبت اختراعات یا حق انحصاری مالکیت فکری کشورهای میزبان تاثیر می پذیرد یا به عبارت دیگر به رغم مثبت بودن رابطه بین IPR و FDI، این رابطه معنادار نبوده است.

مسکاس (Maskus, ۱۹۹۸) با بررسی نمونه متفاوت از ۴۶ کشور و با استفاده از شیوه اندازه گیری حقوق مالکیت انحصاری یا حقوق اختراع، کنترل های تجاری و اعطای مجوز به این نتیجه رسید که رابطه مثبتی بین فروش شعب شرکت های آمریکایی و شدت حمایت از حقوق مالکیت فکری در کشور میزبان وجود دارد.

علاوه بر مطالعات مذکور، افرادی چون کونان و مسکاس (Konan & Maskus)، براگا و فینک (Braga & Fink) با استفاده از شاخص سنجش گینرت و پارک (Ginarte & Park) در بررسی های خود، به این نتیجه دست یافتند که به رغم رابطه مثبت بین IPR و FDI، این رابطه غیرمعنادار است. مطالعات مذکور، بیشتر به بررسی رابطه کلی بین IPR و FDI پرداخته اند و به رابطه بین IPR و ترکیبات FDI اشاره نکرده اند. در مطالعات دیگری از جمله منس فیلد (Mansfield) رابطه بین IPR و ترکیبات FDI بررسی شده و به این نتیجه رسیده است که رژیم IPR نقش مهمی در جریان سرمایه گذاری خارجی در بخش هایی چون دارویی، تجهیزات پزشکی، شیمیایی، تجهیزات ماشینی و تجهیزات الکترونیکی دارد.

به دلیل تمرکز این مطالعه به بررسی رابطه کلی IPR و FDI در ایران، تنها به مطالعات کلی اکتفا شده است. بنابراین چنان که از مطالعات مذکور بر می آید، به طور کلی رابطه بین IPR و FDI مثبت بوده و تنها تفاوت نتایج در معناداری یا غیرمعناداری ضرایب می باشد و رابطه منفی بین جریان FDI و شدت IPR حتی در کشورهای توسعه یافته نیز چندان مورد توجه واقع نشده است.

۲. حقوق مالکیت فکری و انواع آن

امروزه ارزش دانش، فن آوری و اندیشه در فرآیند تولید محصولات، به مراتب بیش از گذشته افزایش یافته است؛ برای مثال، ارزش داروها و تجهیزات جدید و سایر محصولات با فناوری بالا،

تنها در جنس و ماده فیزیکی مورد استفاده آنها خلاصه نمی‌شود بلکه میزان ارزش آنها به میزان نوآوری، خلاقیت، ابتکار و درجه نبوغی که در آنها بکار رفته است، بستگی دارد. امروزه مفاهیمی چون «اندیشه»، «نوآوری» و «خلاقیت» بیش از گذشته ارزش مبادلاتی پیدا کرده است و به عنوان سرمایه‌های ارزشمند مورد حمایت واقع شده‌اند، که این حمایت‌ها در قالب مفهوم کلی مالکیت فکری تبلور یافته است.

مالکیت فکری دربرگیرنده آن دسته از حقوق قانونی و علایق مالکانه است که ناشی از فعالیت‌های ذهنی در حوزه‌های هنری، ادبی، علمی، صنعتی و غیره می‌باشد. این حقوق زمینه انتفاع مادی اثر یا خلاقیت، ارتقاء و اشاعه‌ی آن را برای صاحب اثر یا خلاقیت، فراهم می‌نماید (WIPO, quoted from Saberi Ansari, ۲۰۰۲; ۱۲).

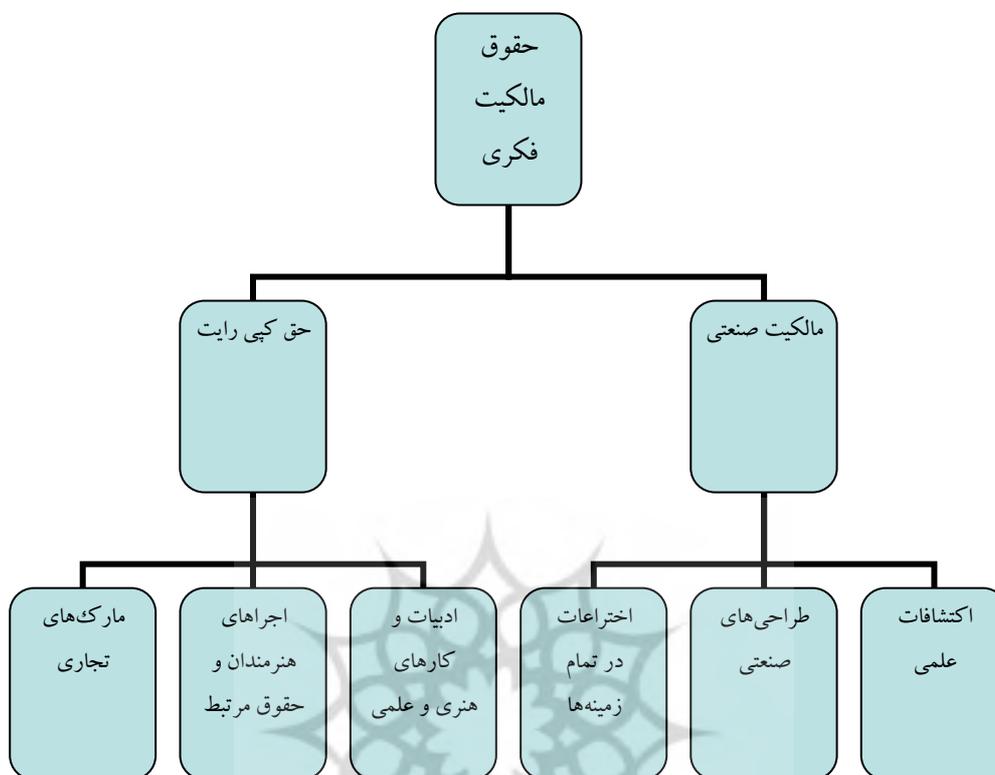
این قبیل حقوق در قالب «حقوق مالکیت فکری» (IPR) به دو شاخه اصلی «اموال صنعتی یا مالکیت صنعتی» و «کپی رایت یا حق نسخه‌برداری» تقسیم می‌شوند. علاوه بر تقسیم‌بندی کلی فوق، ماده ۲ کنوانسیون مؤسس سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO, ۱۹۶۷)، مالکیت فکری را مشتمل بر موارد زیر می‌شمارد:

- ۱- ادبیات و کارهای هنری و علمی،
- ۲- اجراهای هنرمندان و حقوق مرتبط با ضبط و پخش آنها،
- ۳- اختراعات در تمامی زمینه‌ها،
- ۴- اکتشافات علمی،
- ۵- طراحی‌های صنعتی،
- ۶- مارک‌های تجاری و خدماتی، نام‌ها و علائم معرفه بازرگانی، و
- ۷- حفاظت در برابر رقابت ناجوانمردانه و تمام حقوق ناشی از فعالیت ذهنی در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی یا هنری.

قلمرو بندهای فوق، در قالب دو شاخه اصلی مالکیت فکری یعنی «مالکیت صنعتی» و «حق کپی رایت» تعریف می‌شوند. برای مثال، طراحی‌های صنعتی به عنوان جزیی از مالکیت صنعتی شناخته می‌شود یا مارک‌های تجاری و خدماتی به عنوان بخشی از «حق کپی رایت» به شمار می‌آیند. (نمودار ۱)

قلمرو «حفاظت در برابر رقابت ناجوانمردانه» به عنوان جزء مشترک دو شاخه اصلی حقوق

مالکیت فکری به شمار می‌آید و در بحث‌های مرتبط با جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، قلمرو این بند به عنوان عامل اصلی توجیه حضور سرمایه‌گذاران خارجی در کشور میزبان می‌باشد.

نمودار ۱- حقوق مالکیت فکری و انواع آن

قلمرو «حفاظت در برابر رقابت ناجوانمردانه» به عنوان جزء مشترک دو شاخه اصلی حقوق مالکیت فکری به شمار می‌آید و در بحث‌های مرتبط با جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، قلمرو این بند به عنوان عامل اصلی توجیه حضور سرمایه‌گذاران خارجی در کشور میزبان می‌باشد. برخی از موارد مورد حمایت حقوق مالکیت فکری، از روزگاران دور وجود داشته است؛ به عنوان نمونه، مارک‌های تجاری - در حدود ۳۰۰۰ سال پیش هنرمندان هندی پیش از انتقال تولیدات خود توسط بازرگانان ایرانی، علامتی بر روی آنها ایجاد می‌کردند. با ظهور دوران صنعتی شدن و عصر نوین فناوری، بحث حقوق مالکیت فکری و ضرورت حمایت از آن اهمیت فراوانی

پیدا کرد؛ از یک سو با وقوع انقلاب صنعتی، مارک‌های تجاری نقش اساسی در جهان تجارت پیدا کردند و از سوی دیگر، انقلاب صنعتی و مدرنیزاسیون برای خریداران، فرصت انتخاب گسترده بین کالاهای با کارکرد مشابه را ایجاد نمود. با شکل‌گیری بازار رقابت برای کسب مشتری، صاحبان صنایع از یک سو کیفیت کالاهای خود را افزایش و قیمت آن را کاهش دادند و از سوی دیگر با معرفی و تبلیغات گسترده، توجه عموم را به خصائص کالاهای خود جلب نمودند. همزمان با شکل‌گیری چنین شرایطی، انگیزه سوءاستفاده از زحمات دیگران از طرق مختلف، در برخی افراد نیز تقویت شد.

آنچه که برای نخستین بار، انسان نوین را عمیقاً به فکر حمایت از حقوق مالکیت فکری واداشت، عدم شرکت بسیاری از صاحبان صنایع و هنرمندان در سال ۱۸۷۳، در «نمایشگاه بین‌المللی اختراعات در وین» بود. بررسی دلایل این پدیده، بیم صاحبان صنایع و اختراعات از سوء بهره‌برداری از اختراعات و دستاوردهای‌شان توسط دیگران در نمایشگاه را آشکار نمود. این پدیده موجب انعقاد «کنوانسیون پاریس» برای حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در سال ۱۸۸۳ گردید. معاهده پاریس، اولین معاهده در جهت کمک به اتباع یک کشور برای کسب حمایت از آثار فکری و ذهنی‌شان در کشورهای دیگر بود. (Saberi Ansari, ۲۰۰۲; ۳۸).

در طی کنفرانس‌های مختلف، انواع و ابعاد مختلف حقوق مالکیت فکری از جمله «حق کپی‌رایت» به کنوانسیون پاریس افزوده شد؛ در کنفرانس دیپلماتیک استکهلم ۱۹۶۷، کنوانسیون موسس سازمان جهانی حقوق مالکیت فکری (وایپو) در ۲۱ ماده تصویب شد و اسناد اصلاحی کنوانسیون‌های دیگر در زمینه مالکیت فکری از جمله کنوانسیون‌های پاریس، برن و متن اکثر کنوانسیون‌ها و معاهدات گذشته، مورد تجدید نظر واقع شد. کنوانسیون موسس سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) مطابق ماده ۱۵ آن به مدت سه ماه پس از تصویب ده دولت عضو کنوانسیون پاریس و هفت عضو کنوانسیون برن در ۲۶ آوریل ۱۹۷۰ میلادی به اجرا گذاشته شد و از آن زمان به بعد، سازمان متولی حمایت از حقوق مالکیت فکری شکل گرفت.

۲-۱. معاهدات بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری

بعد از تاسیس سازمان جهانی مالکیت فکری بر اساس کنوانسیون موسس سازمان جهانی در سال

۱۹۷۰، این سازمان به عنوان یک سازمان تخصصی در سیستم بین‌المللی، مجری و متولی امور اداری ۲۱ معاهده بین‌المللی در حوزه مالکیت فکری شده است. معاهدات بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری به سه گروه عمده به شرح زیر تقسیم می‌شوند (WIPO, ۲۰۰۱; Treaties):

گروه اول - معاهدات موجود در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری

این گروه از معاهدات، استانداردهای اولیه مورد موافقت جامعه بین‌المللی را در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری، تعریف می‌کند. از جمله مهم‌ترین این معاهدات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- معاهده حقوق اختراع (PLT)^۱،
- ۲- کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری،
- ۳- کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی،
- ۴- کنوانسیون ژنو برای حمایت از تهیه‌کنندگان آثار صوتی در قبال تکثیر غیرمجاز، و
- ۵- معاهده حقوق علائم تجاری (TLT)^۲.

گروه دوم - معاهدات جهانی در زمینه حمایت و حفاظت

بر اساس این گروه از معاهدات، حق اختراع در سطح بین‌المللی به ثبت می‌رسد و برای هر اختراعی پرونده بین‌المللی تشکیل می‌شود. بر اساس این پرونده، اثر ثبت شده در تمام دولت‌های عضو این معاهدات از ارزش حقوقی و قانونی برخوردار می‌شود.

با بکارگیری این سیستم، یک مخترع یا نمایندگان یک شرکت تولیدی برای جلوگیری از تقلب دیگران می‌توانند اختراع یا نام تجاری محصول خود را ثبت بین‌المللی نمایند بدون آنکه نیاز به ثبت آن در تک تک کشورهای عضو داشته باشند. با ثبت بین‌المللی اثر، صاحب آن می‌تواند در تمام کشورهای عضو معاهدات از حقوق قانونی خود استفاده نماید. از جمله این معاهدات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- معاهده همکاری در زمینه اختراع (PCT)^۳،

۱ - Patent Law Treaty

۲ - Trademark Law Treaty

۳ - Patent Cooperation Treaty

- ۲- موافقتنامه مادرید در رابطه با ثبت بین‌المللی مارک‌ها،
- ۳- معاهده لاهه در رابطه با ثبت بین‌المللی طراحی‌های صنعتی،^۱
- ۴- معاهده بوداپست در خصوص شناسایی و ثبت میکرو ارگانیسم‌ها،^۲ و
- ۵- معاهده لیسبون در راستای حمایت از اسامی مبدا کالاها و ثبت بین‌المللی آنها.

گروه سوم- معاهدات طبقه‌بندی‌کننده^۳

این نوع معاهدات، سیستم‌هایی برای طبقه‌بندی اطلاعات مربوط به اختراعات، مارک‌های تجاری و طراحی‌های صنعتی در قالب ساختارهایی با قابلیت دسترسی سریع و آسان فراهم می‌نمایند. مهم‌ترین این معاهدات عبارتند از:

- ۱- موافقتنامه لوکارنو^۴ - برای ایجاد یک سیستم طبقه‌بندی بین‌المللی طراحی‌های صنعتی،
- ۲- موافقتنامه نیس^۵ - در خصوص طبقه‌بندی بین‌المللی کالاها و خدمات به منظور ثبت مارک‌ها،
- ۳- موافقتنامه استراسبورگ - در خصوص طبقه‌بندی بین‌المللی حق اختراع،
- ۴- موافقتنامه وین - در خصوص طبقه‌بندی عوامل نموداری مارک‌ها.

۲-۲. سازمان جهانی مالکیت فکری (واپو)، اهداف و سیاست‌های آن

در طول دهه ۱۹۹۰، بیشتر کشورهای در حال توسعه به منظور تقویت رژیم حقوق مالکیت فکری (IPR) به معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری پیوستند؛ تبعیت از این موافقتنامه‌ها آثار زیادی بر این کشورها به ویژه از نظر اقتصادی داشته است. سازمان جهانی مالکیت فکری بر اساس معاهده مؤسس سازمان ۱۹۶۷ مبتنی بر اهداف زیر تشکیل شده است:

- ۱- توسعه منابع انسانی،
- ۲- تسهیل در امر توسعه، انتشار و استفاده از اطلاعات مربوط به مالکیت فکری،

۱ - Industrial Designs
 ۲ - Micro-Organisms
 ۳ - Classification Treaty
 ۴ - Locarno
 ۵ - Figurative Elements

- ۳- تسهیل در امر ایجاد یا ارتقاء قوانین ملی یا منطقه‌ای و افزایش پایداری به معاهدات واپیو،
 ۴- تقویت زیرساخت‌های اجرایی لازم و اجرای حقوق مالکیت فکری،
 ۵- ساختارسازی،
 ۶- کمک به کشورهای در حال توسعه در راستای قرارداد منعقد شده بین واپیو و سازمان تجارت جهانی (WTO).^۱

سازمان واپیو بر مبنای اهداف مذکور و بر اساس «برنامه همکاری توسعه» سیستم بین‌المللی در قالب «کمک‌های فنی - حقوقی»^۲ کمک‌هایی را به کشورهای در حال توسعه در مسیر پیشرفت و رشد کشورها، عرضه می‌کند. فعالیت‌های «همکاری توسعه» سازمان جهانی مالکیت فکری، در حوزه مالکیت فکری در زمینه‌های مختلفی از جمله آموزش، کمک‌ها و توصیه‌های حقوقی و قانونی، کمک‌های ساختاری، کمک به رشد خلاقیت و نوآوری و ابداعات، کمک به استفاده از اطلاعات موجود در حوزه مالکیت فکری و غیره می‌باشد. (Saberi Ansari, ۲۰۰۲; ۲۰۸-۲۱۰)

۳. عوامل موثر بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)

عوامل مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور میزبان اثرگذار هستند. امروزه کشورهای مختلف با ایجاد زیرساخت‌های لازم، زمینه جذب و ورود سرمایه‌گذاران خارجی را فراهم می‌کنند، به طوری که از توجه خاص کشورهای توسعه‌یافته به بسترسازی‌های سیاسی و اقتصادی جریان FDI به عنوان عامل اصلی شکاف در جریان سرمایه‌گذاری‌ها به کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، یاد می‌شود.

عوامل موثر بر جریان سرمایه‌گذاری‌های خارجی بر اساس چارچوب‌های بین‌المللی و تجربه کشورهای مختلف، به ۴ گروه به شرح زیر تقسیم می‌شود (UNCTAD, ۱۹۹۷; ۲۰۰۱):

عوامل سنتی - این عوامل بر اساس نظریه‌های کلاسیک، دربرگیرنده عوامل جغرافیایی، منابع طبیعی، نیروی کار فراوان و ماهر است؛ در گذشته عامل اصلی ورود سرمایه‌گذاران خارجی به کشور میزبان به شرایطی چون داشتن منابع طبیعی و نیروی کار فراوان ربط داده می‌شد اما جریان

۱ - World Trade Organization

۲ - Legal Technical Assistance

سرمایه‌گذاری‌های گسترده افراد حقیقی و حقوقی به کشورهای میزبان فاقد منابع طبیعی، نظریه‌های موجود در زمینه توجیه جریان سرمایه‌ها را دچار تغییر نمود و بعد از تجربه موفق کشورهای چینی و هند و چین عوامل دیگری در توجیه جریان سرمایه‌گذاری‌های خارجی به کشور میزبان مطرح شدند.

عوامل اقتصادی - از جمله مهم‌ترین عوامل موثر در جریان سرمایه‌گذاری خارجی در نظریه‌های جدید، عوامل اقتصادی هستند. این عوامل ورود جریان سرمایه‌ها به کشور میزبان را تضمین می‌کنند. مهم‌ترین این عوامل عبارتند از:

- درجه باز بودن اقتصادی،
- آزادسازی اقتصادی که شامل حذف موانع تعرفه‌ای، خصوصی‌سازی، سیاست‌های ارزی و سیاست‌های مالیات‌ستانی است،
- اندازه بازار کشور میزبان،
- عملکرد متغیرهای کلان اقتصادی از جمله تولید ناخالص داخلی (GNP)، نرخ تورم، کسری یا مازاد بودجه و بدهی‌های خارجی کشور، و
- شرایط ارتباطی و زیربنایی.

عوامل حمایتی و تشویقی - این عوامل تضمین‌کننده مدت حضور سرمایه‌گذاران خارجی در کشور میزبان هستند. مهم‌ترین عوامل تشویقی و حمایتی عبارتند از:

- عوامل تشویق‌کننده شامل بیمه و حمایت از سرمایه‌های داخلی و خارجی،
- حذف فساد و بوروکراسی اداری،
- عوامل تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری، و
- تسهیلات رفاهی.

عوامل سیاسی و امنیتی - آخرین دسته از عوامل موثر بر جریان سرمایه‌گذاری خارجی بر اساس نظریه‌های جدید، عوامل سیاسی و امنیتی هستند. مهم‌ترین این عوامل عبارتند از:

- نظام سیاسی کشور،
- نوع نگرش دولت در رابطه با سرمایه‌گذاری خارجی،
- قوانین و مقررات حقوقی،
- سیاست‌های متمرکز بر ساختار و عملکرد بازار بویژه سیاست‌های مرتبط با رقابت، ادغام و

موقعیت بین‌المللی، و

- عوامل فرهنگی.

آنچنان که از موارد مذکور آشکار است، حمایت از حقوق مالکیت فکری به عنوان بخشی از عوامل حمایتی - تشویق و عوامل سیاسی - امنیتی موثر بر جریان سرمایه‌گذاری خارجی به شمار می‌آید زیرا با وجود حمایت از حقوق مالکیت فکری، سرمایه‌گذاران در کشور میزبان از نظر امنیت اقتصادی و سیاسی تضمین می‌شوند. همچنین حمایت از حقوق مالکیت فکری، موجب تداوم حضور سرمایه‌گذاران خارجی در کشور میزبان می‌شود.

۳-۱. آثار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اقتصاد کشور میزبان

جریان سرمایه‌گذاری خارجی، با توجه به پتانسیل کشور میزبان آثار مختلفی بر اقتصاد آن دارد. به عبارت دیگر، توانایی‌ها، پتانسیل‌ها، شیوه حمایت، شیوه جهت‌دهی و ... آثار جریان FDI را تحت تاثیر قرار می‌دهند. به رغم متفاوت بودن آثار جریان سرمایه‌گذاری‌های خارجی بر اقتصاد کشور میزبان، برخی آثار به طور عمومی در اکثر مطالعات تجربی تایید شده‌اند. از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

انتقال منابع ارزی به کشور میزبان - جریان سرمایه‌گذاری خارجی باعث افزایش جریان ارز به کشور میزبان می‌شود و در شرایطی که کشور میزبان مشکل ارزی یا بدهی ارزی داشته باشد، این نقش برجسته‌تر خواهد شد.

آثار جریان FDI بر رشد و توسعه کشور میزبان - ورود سرمایه‌ها به عنوان یکی از منابع مهم تشکیل سرمایه به شمار می‌آید. بنابراین از طریق تقویت سرمایه‌گذاری‌های داخلی موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور میزبان می‌شود.

رشد اشتغال و پرورش سرمایه انسانی - مطالعات انجام شده در کشورهای در حال توسعه، نشان داده که در شرایط بیکاری بالا، جریان سرمایه‌گذاری خارجی نقش مهمی در حل مشکل داشته است. همچنین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی همراه با فناوری پیشرفته، سازماندهی و مدیریت برتر وارد کشور میزبان می‌شود. بر این اساس FDI به عنوان موتور رشد در کشورهای مختلف بویژه کشورهای کمتر توسعه یافته شناخته می‌شود. (Mahdavi, ۲۰۰۴, ۱۸۱-۲۰۸)

پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی - از آثار مهم فعالیت شرکت‌های فراملیتی بر کشور میزبان، ایجاد پیوند و ارتباط قوی بین اقتصاد کشورهاست و از این طریق در اکثر موارد نتایج مثبتی چون رشد تجارت و انتقال فناوری تجربه شده است. (Tadbir Institute, ۲۰۰۳, ۵۸)

انتقال فناوری جدید - با ورود سرمایه‌گذاران خارجی، علاوه بر تامین مالی سرمایه مورد نیاز کشور میزبان، تفکرات، فن‌آوری جدید و ایده‌های نو نیز وارد کشور میزبان می‌شود. بر اساس مطالعات برنزتین، گریگوری و لی (Borensztein, Gregori & lee, ۱۹۹۸) و رانا و دولینگ (Rana & Douling) اثر مثبت FDI بر رشد اقتصادی بدلیل افزایش کارایی سرمایه در اثر انتقال فناوری مناسب و پیشرفته حاصل می‌شود. (Mahdavi, ۲۰۰۴; ۱۸۱-۲۰۸) به بیان دیگر

رشد اقتصادی \Rightarrow کارایی سرمایه \Rightarrow انتقال فناوری \Rightarrow FDI

۲-۳. جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان و ایران

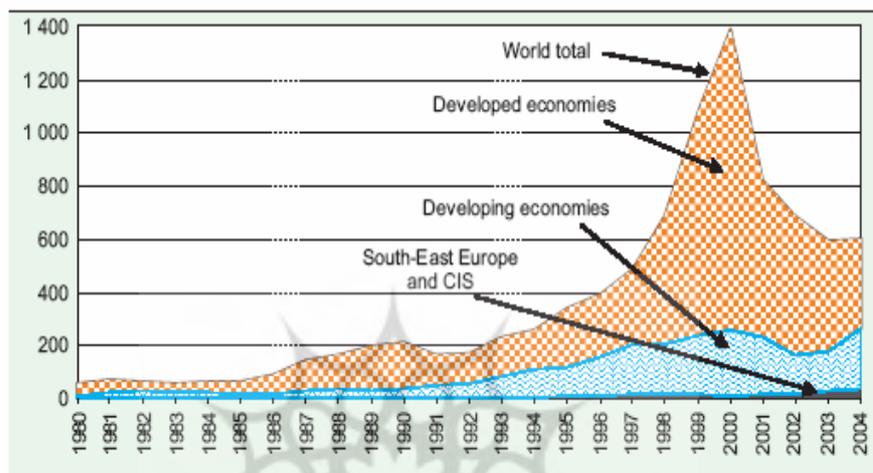
الف) جریان FDI در جهان

میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۴، روند صعودی داشته است؛ در این دوره در سال ۲۰۰۰ میزان جریان FDI به بیش از ۱۳۰۰ میلیارد دلار افزایش یافت و در سال‌های بعد از آن با رکود قابل توجه روبرو شد. از سال ۲۰۰۳ جریان FDI دوباره به روند صعودی خود برگشته است. کشورهای در حال توسعه در طی دوره بعد از سال ۱۹۸۵، نقش برجسته‌ای در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی داشته‌اند به طوری که در دوره بعد از ۲۰۰۰ حجم زیادی از جریان FDI در سطح جهان به کشورهای در حال توسعه از جمله هند و چین اختصاص داشته است. (World Bank, ۲۰۰۴; ۸۱)

جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان، در سال ۲۰۰۴ به دنبال وقوع رکودهای بزرگ اقتصادی از نظر ارزش در سال‌های ۲۰۰۱ (۴۱ درصد)، ۲۰۰۲ (۱۳ درصد) و ۲۰۰۳ (۱۲ درصد)، افزایش چندانی نداشته است؛ میزان جریان FDI در این سال به رقم ۶۴۸ میلیارد دلار افزایش یافت که در مقایسه با سال ۲۰۰۳، تنها ۲ درصد افزایش داشته است و میزان افزایش در این سال بیشتر در کشورهای در حال توسعه، کشورهای جنوب شرقی اروپا و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS) در مقایسه با افت جریان FDI به کشورهای توسعه یافته رخ داده است. (نمودار ۲)

نکته قابل توجه آنست که تفاوت در جریان FDI به کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در سال ۲۰۰۴ به ۱۴۷ میلیارد دلار کاهش یافته است که در مقایسه با سال‌های گذشته این میزان کاهش، معناداری بالایی دارد. نقش کشورهای در حال توسعه در جذب FDI از یک سو و کاهش جریان FDI به کشورهای توسعه یافته از سوی دیگر، دلیل اصلی این کاهش بوده است (UNCTAD FDI Report, ۲۰۰۵).

نمودار (۲): جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان ۱۹۸۰-۲۰۰۴

Source: UNCTAD, FDI/TNC database (www.unctad.org/fdistatistics).

ب) جریان FDI در ایران

جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران در دوره بعد از انقلاب به دو دوره ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۲ و بعد آن، تقسیم می‌شود:

دوره اول ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۲

این دوره از آغاز پیروزی انقلاب شروع می‌شود؛ بعد از تحقق انقلاب اسلامی در فاصله کوتاهی تحولات گسترده قانونی، سیاسی و اجتماعی در کشور باعث شد تا جو سرمایه‌گذاری به زیان

جریان سرمایه‌گذاری خارجی و استفاده از وام و اعتبارات خارجی تغییر یابد. با ادغام و ملی شدن بانک‌ها و تصویب قانون اساسی در ۱۳۵۸، رقم سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در سال ۱۳۶۰ به ۲ میلیارد ریال در مقایسه با ۴ میلیارد ریال دوره ۱۳۵۸ رسید.

عمده‌ترین دلایل کاهش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دوره اول، به واضح نبودن سیاست‌ها، نبود برنامه، ناآرامی‌های داخلی، مسائل جنگ، مشخص نبودن مالکیت خصوصی، محدودیت‌ها و قوانین مرتبط با انتقال ارز از کشور، قوانین محدودکننده تجاری و امثال آن نسبت داده می‌شود (Tadbir Institute, ۲۰۰۴; ۲۰۲-۲۰۶).

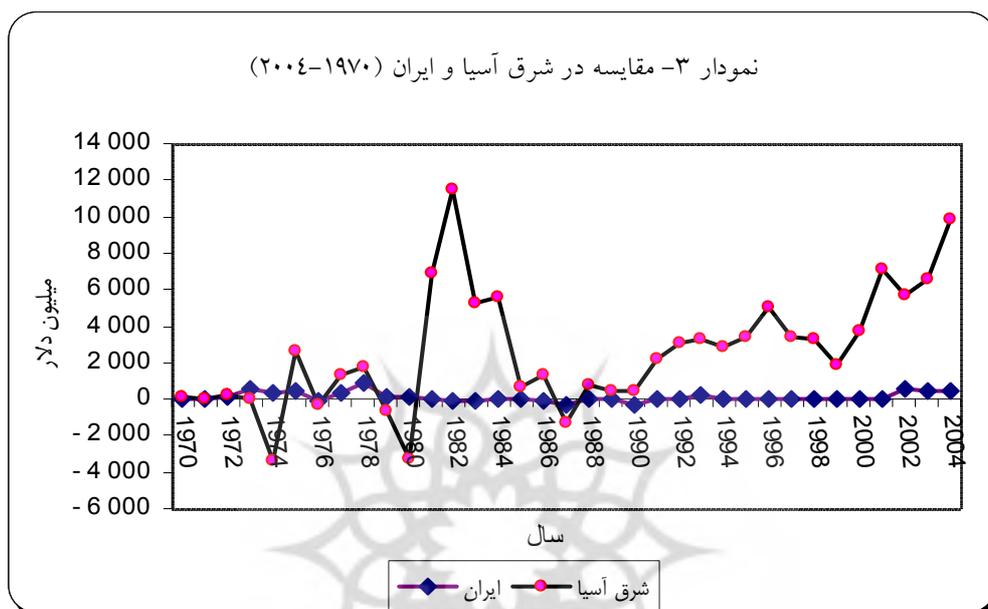
- دوره دوم ۱۳۷۲ و بعد از آن

این دوره نقطه عطف سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران می‌باشد؛ بعد از سال ۱۳۷۲ و با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی در سال ۱۳۷۲، راهکارهای قانونی و تسهیلات و حمایت‌های حقوقی جهت پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در کشور مهیا گردید و در این دوره میزان جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور، تغییرات قابل توجهی پیدا کرد. جریان FDI به ایران، بعد از تصویب قانون جدید حمایت و گسترش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (۱۳۸۱) افزایش چشمگیری داشته است، اما همچنان جریان FDI در سطح پایینی قرار دارد. میزان جریان سرمایه‌های خارجی، در طول دوره ۱۳۸۱-۱۳۸۳ به طور متوسط تنها ۵۰۰ میلیون دلار (۰/۴۳ درصد GDP) بوده است.

به طور کلی آمار و داده‌های جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران در مقایسه با منطقه آسیا و اقیانوسیه در سطح پایینی قرار دارد و سهم ایران از جریان FDI همچنان کمتر از یک درصد می‌باشد و در منطقه آسیا و اقیانوسیه این رقم کمتر از نیم درصد بوده است، (نمودار ۳). به علاوه بیشتر جریان‌های سرمایه‌های خارجی بصورت مشارکتی و قراردادهای بیع متقابل^۱ بوده است بدین معنی که سرمایه‌گذاران تا دوره زمانی مشخصی بر اساس توافقات انجام شده در کشور حضور داشته‌اند و تداوم جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی چندان مشاهده نشده است.

به رغم سهم پایین کشور در جذب سرمایه‌های خارجی، ایران از نظر شاخص بالقوه جریان

FDI جزء ۶۰ کشور اول جهان به شمار می‌آید در حالی که از نظر شاخص عملکرد همیشه در رتبه بالای ۱۱۰ کشور جذب کننده FDI در جهان قرار داشته است.^۱ بنابراین تفاوت قابل توجه در معیارهای عملکرد و بالقوه کشور در جذب FDI، نشان از عملکرد ضعیف و نبود بسترهای لازم در جذب سرمایه‌های خارجی دارد، آنگونه که سرمایه‌گذاران خارجی، کشورهای همسایه را به رغم موقعیت استراتژیک کشور ایران، از نظر موقعیت سرمایه‌گذاری مطلوب می‌شمارند. (جدول ۱)

منبع: UNCTAD, ۲۰۰۶

جدول (۱) رتبه ایران از نظر شاخص بالقوه و عملکرد FDI (۱۹۹۰-۲۰۰۴)

شاخص سال	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴
عملکرد FDI	۱۱۱	۱۲۵	۱۳۳	۱۳۲	۱۳۲	۱۳۱	۱۳۰
FDI بالقوه	۴۹	۴۶	۵۷	۵۹	۵۹	۵۷

منبع: UNCTAD, World Investment Report, ۲۰۰۵: ۲۷۴

۱- UNCTAD ۲۰۰۵, FDI Report P. ۲۷۴

۴. موقعیت و جایگاه حقوق مالکیت فکری در ایران

حقوق مالکیت فکری در ایران، از دهه ۱۳۰۰ مورد توجه واقع شده است؛ در این دهه قوانین مختلفی در راستای حمایت از حقوق مالکیت فکری تدوین شده است اما همچنان ایران از نظر میزان بکارگیری قوانین حقوق مالکیت فکری جزء کشورهای ضعیف به شمار می‌آید و به بسیاری از قوانین و موافقتنامه‌های سازمان جهانی وایبو به رغم مفید بودن آنها نپیوسته است. به علاوه در دوره بعد از پیروزی انقلاب برخی رهبران دینی، دید منفی به این چنین حقوقی داشته‌اند. در این بخش به برخی از حمایت‌های حقوق مالکیت فکری در ایران اشاره می‌شود:

حمایت از حقوق مالکیت صنعتی - نخستین حرکت جدی در مقوله حمایت از حقوق مالکیت فکری در ایران، در فروردین ماه ۱۳۰۴ به عمل آمد. در این دوره قانونی با عنوان «قانون علایم تجاری و صنعتی» به تصویب مجلس شورای ملی رسید که بدلیل نواقص زیاد این قانون در تیرماه ۱۳۱۰، قانون ۵۱ ماده‌ای با عنوان «قانون ثبت علائم و اختراعات» در رابطه با حقوق مالکیت فکری با الگو گرفتن از کنوانسیون پاریس به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

حمایت از حق مولف - نخستین رویکرد قانونی به مقوله حق مولف در ایران در موارد فصل یازدهم بحث «دسیسه و تقلب در کسب و کار» (مواد ۲۴۵ - ۲۴۸) قانون جزای عمومی مصوب ۱۵ مردادماه ۱۳۱۰ مطرح شده است. این مواد قانونی برای ارتکاب جرم‌های چاپ، تالیف یا تصنیف دیگری بدون اجازه صاحب اثر، استفاده از آثار مولف یا مصنف در اثر دیگری بدون ذکر ماخذ، فروش یا وارد کردن اثر دیگر و چاپ یا تالیف یا تصنیف دیگری با نامی غیر از نام صاحب اثر پیش‌بینی کرده است.

تصویب آیین‌نامه اصلاحی اجرای قانون ثبت علایم و اختراعات - با تصویب آیین‌نامه اصلاحی اجرای قانون ثبت علایم و اختراعات در تیرماه ۱۳۳۷ و همزمانی آن با الحاق ایران به کنوانسیون پاریس ۱۸۸۳، حقوق مالکیت صنعتی در ایران تا حد زیادی از وضعیت کپی رایت و حقوق مرتبط با آن متمایز شده است.

لایحه مالکیت ادبی و هنری - در سال ۱۳۴۲، وزارت اطلاعات (وزارت فرهنگ و هنر خطی) لایحه‌ای با عنوان «مالکیت ادبی و هنری» در ۷۹ ماده تهیه نمود. با تصویب آن، زمینه‌ای برای تصویب لایحه وزارت فرهنگ و هنر در سال ۱۳۴۸ با عنوان «قانون حمایت از حقوق مولفان و

مصنفان و هنرمندان» توسط مجلس شورای ملی فراهم گردید. این قانون به عنوان نخستین قانون مستقل و مرتبط با حقوق پدیدآورندگان آثار هنری، تالیفی و علمی به شمار می‌آید.

قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی - بدنبال سوءاستفاده عدّه کثیری از ناشران و مصنفان موسیقی از تفسیر ماده ۲۲ قانون مصوب ۱۳۴۸، در تاریخ دی ماه ۱۳۵۶ قانون دیگری با عنوان «قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی» به تصویب مجلس شورای ملی رسید. بر اساس این قانون هرگونه تکثیر کتب و نشریات به زبان اصلی و به شکل چاپ شده و نسخه‌برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی به قصد بهره‌برداری تجاری ممنوع شده است (Public Criminal Law, Ansari, ۲۰۰۲; ۲۴۱-۲۴۸).

۴-۱. موقعیت بین‌المللی ایران در زمینه حقوق مالکیت فکری

ایران در موقعیت بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری، چندان جایگاه خوبی ندارد و از نظر پیوستن به موافقتنامه‌های بین‌المللی در این زمینه، دارای شرایط زیر است:

کنوانسیون پاریس - ایران در اسفند ماه ۱۳۳۷ با تصویب «قانون اجازه الحاق دولت ایران به اتحادیه عمومی بین‌المللی معروف به اتحادیه پاریس» برای حمایت از حقوق مالکیت صنعتی، تجاری و کشاورزی توسط مجلس‌های سنا و شورای ملی به کنوانسیون پاریس تجدید نظر شده در بروکسل ۱۹۰۰، واشنگتن ۱۹۱۱، لاهه ۱۹۲۵ و لندن ۱۹۳۴ پیوسته است.

لایحه الحاق به اصلاحات ۱۹۶۷ کنوانسیون پاریس در آذر ماه ۱۳۶۸ پس از تصویب هیات وزیران و تصویب کمیسیون‌های مختلف مجلس در دی ماه ۱۳۷۱ از سوی شورای نگهبان بدلیل ذکر نام شراب و آجودان در ماده یک کنوانسیون پاریس به عنوان مثالی از محصولات کشاورزی، رد و به مجلس عودت داده شد. پس از بررسی مجدد توسط مجلس لایحه الحاق دولت ایران با این اصلاحات در سال ۱۳۷۷ با ذکر شروطی از سوی دولت ایران در مجلس و شورای نگهبان به تصویب نهایی رسید. در شرایط فعلی ایران عضویت کامل کنوانسیون پاریس را تا آخرین اصلاحات دارا است و به عنوان عضو اصلی کمیته اجرایی این اتحادیه به شمار می‌آید.

موافقتنامه‌های مادرید و لاهه - در سال ۱۳۳۷ همزمان با تصویب کنوانسیون پاریس «موافقتنامه مادرید ۱۸۱۹ در خصوص ثبت بین‌المللی علائم تجاری» و «موافقتنامه مادرید ۱۸۹۱ در خصوص جلوگیری از سوءاستفاده و تقلب در مبدا جغرافیایی کالاها» و «موافقتنامه لاهه ۱۹۲۵ در خصوص

ثبت بین‌المللی طراحی‌های صنعتی « به تصویب مجلس وقت رسید. به طور کلی موقعیت بین‌المللی ایران از نظر حقوق مالکیت فکری بر اساس سه معیار قانون‌گذاری ملی، عضویت در سازمان‌های جهانی و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی و نهادهای آموزشی به شرح جدول زیر است:

۵. رابطه بین جریان FDI و شدت IPR در ایران

برای بررسی دقیق رابطه بین جریان FDI و شدت IPR ابتدا به شاخص‌سازی شدت IPR در ایران پرداخته می‌شود. آنچه‌ان که قبلاً نیز اشاره شد، شاخص شدت IPR وضعیت حقوق مالکیت فکری را در کشورها نشان می‌دهد. روش‌های مختلفی برای سنجش شدت IPR وجود دارد؛ در برخی از این روش‌ها، تنها بر برخی ابعاد حقوق مالکیت فکری توجه می‌شود. برای مثال، در بیشتر روش‌های سنجش شدت IPR، تنها به عضویت کشور در نهادهای بین‌المللی و کنوانسیون‌های حقوق مالکیت فکری توجه می‌شود.

جدول ۲- وضعیت حقوق مالکیت فکری در ایران بر اساس معیارهای جهانی

<p>۱۹۹۳ - وجود ندارد. وجود ندارد. قانون حمایت از حقوق نویسندگان، موسیقیدانان و هنرمندان (۱۹۷۰). وجود ندارد. وجود ندارد.</p>	<p>قانون ثبت مارک‌های تجاری - مارک‌های تجاری (Trade Marks) - طراحی‌های صنعتی (Industrial Designs) - کپی رایت (Copyright) -حقوق مرتبط (Related Right)</p>	<p>الف) قانون‌گذاری - حقوق مالکیت صنعتی - کپی رایت و حقوق مرتبط - سایر مقررات ویژه یا فعالیت‌های ویژه کشور</p>
<p>- مارس ۲۰۰۲ - دسامبر ۱۹۵۹ - ژوئن ۲۰۰۴ - دسامبر ۲۰۰۳</p>	<p>- کنوانسیون WIPO (WIPO Convention) - کنوانسیون پاریس (حقوق صنعتی) - توافقنامه مادرید (Madrid Agreement) - توافقنامه مادرید (ثبت بین‌المللی</p>	<p>ب) عضویت در سازمان‌های جهانی و موافقتنامه‌های بین‌المللی - عضویت در WIPO و موافقتنامه‌های آن</p>

- دسامبر ۲۰۰۴ - عضو ناظر - عضویت ندارد.	مارک‌ها) - پروتکل مادرید (ثبت بین‌المللی مارک- ها) (Madrid Protocol)	- عضویت در WTO - عضویت در سایر موافقتنامه‌ها یا نهادها
		ج) نهادهای آموزشی - دانشگاه تهران - دانشگاه شهید بهشتی

منبع: www.WIPO.org

در این مقاله برای سنجش شدت حقوق مالکیت فکری در ایران از کارهای پارک و گینرت استفاده شده است. شاخص‌سازی انجام شده توسط پارگ و گینرت دارای مشخصه‌هایی نظیر فراگیر بودن و قابلیت سنجش هستند. در این مقاله با استفاده از روش پارک و گینرت، برای اولین بار در کشور به شاخص‌سازی شدت IPR پرداخته شده است. برای سنجش IPR در ایران، حمایت از حقوق مالکیت فکری در پنج محور مورد سنجش قرار گرفته است؛ این محورها، عبارتند از عضویت در توافقات بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، گستره پوشش، محدودیت‌ها بر حقوق انحصاری اختراع، مکانیسم‌های تقویتی و دوره حمایت هر یک از محورهای مذکور در قالب زیرمحورهای مختص مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. برای نمونه، محدودیت‌ها بر حقوق انحصاری شامل دو زیرمحور مجوزهای اجباری و لغو مجوز است. در سنجش هر یک از محورها از روش رتبه‌گذاری بهره گرفته شده است. هر یک از محورها امتیاز یک را دارد و با توجه به تعداد زیرمحورها، امتیاز یک بین زیرمحورها توزیع می‌شود. برای نمونه، محور محدودیت‌ها بر حقوق انحصاری اختراع شامل دو زیرمحور است، بنابراین هر زیرمحور امتیاز یک-دوم را از کل یک امتیاز این محور به خود اختصاص می‌دهند.^۱

در شاخص‌سازی انجام شده از تمام اطلاعات موجود در پنج محور اصلی و زیر محورهایی مربوط استفاده شده است. بدلیل عدم وجود اطلاعات مورد نیاز در دوره قبل از ۱۳۶۸، در این مقاله شاخص‌سازی تنها برای دوره ۱۳۶۸-۱۳۸۳ انجام شده است.

۱- برای اطلاع بیشتر از زیر محورهایی مورد تاکید در این مقاله به ضمیمه مراجعه شود.

مدل اقتصادسنجی مورد استفاده در این مقاله برای برآورد رابطه بین جریان FDI و شدت IPR، برگرفته از مدل‌های مورد استفاده سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD, ۲۰۰۳) و بانک جهانی (W.B, ۲۰۰۲) می‌باشد؛ این دو سازمان بین‌المللی، با استفاده از مدل اقتصادسنجی رابطه بین جریان FDI و شدت IPR را در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته مورد مطالعه قرار دادند. مدل مورد استفاده در این مطالعه بعد از تصریح مدل‌های مورد استفاده توسط OECD و WB به شرح زیر است:

$$y_i = \alpha + \beta_1 * x_i + \beta_2 * z_i + e_i$$

y_i = حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی
 x_i = متغیر کنترلی (درآمد سرانه)
 z_i = شدت حمایت از حقوق مالکیت فکری شاخص
 e_i = جمله اخلاص

در این مطالعه متغیر y_i با استفاده از آمار FDI گزارش شده توسط آنکتاد و آمار تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه بر اساس آمار بانک مرکزی، به صورت درصد محاسبه شده است. متغیر x_i به عنوان متغیر کنترلی با استفاده از آمار درآمد سرانه بانک مرکزی استخراج شده است. با توجه به محدودیت اساسی در دسترسی به اطلاعات مربوط به وضعیت حقوق مالکیت در دوره جنگ و همچنین دوره انقلاب، تنها دوره ۸۳-۱۳۶۸ به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. متغیر z_i یا شاخص شدت IPR، در مطالعات جهانی بطور عمومی توسط دو شاخص مهم رپ و روزک (Rapp & Rozek, ۱۹۹۰) و شاخص پارک و گینرت (Park & Ginarte, ۱۹۹۷ & ۲۰۰۲) سنجش می‌شود؛ شاخص پارک و گینرت بدلیل برخی مزیت‌های قابل توجه، استفاده گسترده‌تری دارد. این شاخص شدت IPR را در کشور به صورت اعداد ۰-۵ رتبه‌بندی می‌کند. بخش‌های اصلی این رتبه‌بندی عبارتند از عضویت در توافقات بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، گستره پوشش، محدودیت‌ها، مکانیسم تقویتی و دوره حمایت^۱ در این مقاله جهت سنجش شدت IPR در ایران از شاخص پارک و گینرت استفاده شده است. این شاخص در ایران بر اساس اطلاعات

۱- به ضمیمه مراجعه شود.

موجود در زمینه حقوق مالکیت فکری برای دوره ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۳ بر اساس روش پارک و گینرت ساخته شده است. بدین معنی که برای هر سال بر اساس رتبه‌گذاری مورد استفاده در روش پارک-گینرت، شدت IPR در کشور محاسبه شده است. آزمون مانایی در مورد داده‌های مورد استفاده مانا بودن آنها را نشان می‌دهد. به خاطر دوره انتخاب شده، هیچ شکست ساختاری در داده‌های درآمد سرانه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مشاهده نشده است. همچنین بدلیل بکارگیری روش رتبه‌گذاری در شاخص‌سازی IPR ناهمسانی واریانس وجود ندارد و مشکل هم‌خطی نیز ضعیف است.

با لحاظ کردن موارد مذکور و بعد از تصریح مدل و تخمین آن و رفع مشکلات تخمین، نتایج تخمین به شرح زیر است:

$$y_t = -1.6238 + 0.000179 * x_t + 0.554 * z_t$$

$$\begin{matrix} (1,89) & (0,00021) & (0,839) \\ R^2 = 0.79 & D.W = 2,18 & n = 16 \end{matrix}$$

آنچنان که از نتایج تخمین بر می‌آید، رابطه بین جریان FDI و شدت IPR در ایران مثبت می‌باشد اما به رغم مثبت بودن، معناداری بالایی ندارد. نتایج بدست آمده با توجه به نتایج مطالعات انجام شده در کشورهای در حال توسعه مورد انتظار بود.^۲

متغیرهای شدت IPR و درآمد سرانه در مجموع بر اساس مقدار R^2 ، ۰/۷۹ از تغییرات در حجم سرمایه‌گذاری خارجی را توضیح می‌دهند. مقدار دوربین-واتسون چون بزرگتر از ۲ بوده بیانگر آنست که مشکل خودهمبستگی در جملات اخلال وجود ندارد.

نتایج

الف) نتایج مطالعه

- ۲- به دلیل محدودیت در اطلاعات تنها برای ۱۶ سال شاخص‌سازی انجام شده است. برای اینکه با مشکلات اقتصادسنجی نمونه‌های کوچک مواجه نشویم، برخی فرض همچون نرمال بودن نمونه را اعمال نموده‌ایم. با وارد نمودن این فرض که عقلایی هم به نظر می‌رسد چون دوره مورد مطالعه فارغ از هر گونه شکست و تغییرات ساختاری بوده است، مشکلات نمونه‌های کوچک مرتفع می‌شوند.
- ۱- از نمونه کشورهای در حال توسعه که مورد بررسی OECD قرار گرفته‌اند می‌توان به برزیل، مکزیک، ایرلند، مالزی، شیلی، کوبا و آرژانتین اشاره کرد.

۱- رابطه بین جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شدت حقوق مالکیت معنوی در ایران، مثبت بوده ولی معنادار نیست، بدین معنی که در دوره مورد مطالعه، حمایت از حقوق مالکیت معنوی به رغم نقش موثر در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با توجه به تجربه جهانی، نقش مثبت چندانی نداشته است.

۲- به نظر می‌رسد معنادار نبودن جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حقوق مالکیت معنوی بیانگر آنست که جریان FDI در ایران بیشتر بر بخش‌های دارای اهمیت کمتر حقوق مالکیت معنوی متمرکز شده است و سرمایه‌گذاران خارجی در بخش‌های فناوری بر و مبتنی بر دانش و نوآوری وارد نشده‌اند.

۳- پایین بودن سهم ایران در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، بیشتر به دلیل تمایل بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های فاقد حقوق مالکیت معنوی با حضور اندک آن بوده است.

۴- بر اساس معیارهای جهانی، موقعیت ایران از نظر حمایت از حقوق مالکیت معنوی در سطح ضعیفی قرار دارد و می‌تواند یکی از دلایل توجیه‌کننده حجم اندک سرمایه‌گذاری‌ها و بخش‌های سرمایه‌گذاری شده توسط خارجی‌ان باشد.

References

۱. Kondo, Edson K, (۱۹۹۵); **The Effect of Patent Protection on Foreign Direct Investment**, *Journal of World Trade*, ۲۹ (۶), ۹۷-۱۲۲.
۲. Mahdavi, Abolgasem (۲۰۰۴), **An Analysis of Foreign Capital Effects on Economic Growth**, *Journal of Economic Research*, Economic Faculty, University of Tehran, Fall, ۶۶: ۱۸۱-۲۰۸.
۳. Mansfield, Edwin W. (۱۹۹۵); **Intellectual Property Protection, Direct Investment and Technology Transfer: Germany, Japan, and the United States**, *International Finance Corporation*, Discussion Paper ۲۷, The World Bank, Washington D.C.
۴. Maskus, Keith E, (۱۹۹۸), **The International Regulation of Intellectual Property**, *Weltwirtschaftliches Archive* ۱۳۴ (۲): ۱۸۶-۲۰۸.
۵. Maskus, Keith E. (۲۰۰۰); **Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment**, University of Adelaide, Centre for International Economic Studies, Policy Discussion Paper ۲۲. Adelaide.

۶. Nunnenkamp, Peter & Julius Spatz (۲۰۰۳); **Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment: the Role Industry and Host Country Characteristics**, *Kiel Institute for World Economics*, Working Paper ۱۱۶۷.
۷. OECD (۲۰۰۴); **the Impact of Trade Related Intellectual Property Rights on Trade and Foreign Direct Investment in Developing Countries**, Working Party of the Trade Committee, No.۴۲.
۸. Saberi Ansari, Behzad (۲۰۰۲), **World Intellectual Property Organization**, Foreign Office, Political Studies, Tehran (in Persian).
۹. Smarzynska. K, Beta, (۲۰۰۲); **The Composition of Foreign Direct Investment and Protection of Intellectual Property Rights: Evidence from Transition Economies**, World Bank, Policy Research Working Paper, No.۲۷۸۶.
۱۰. Tadbir Egtasad Research Institute (۲۰۰۳), **Challenges of Foreign Direct Investment in Iran**, Tehran (in Persian).
۱۱. UNCTAD, (۲۰۰۵); **World FDI Report**, Washington D. C., Annual Report Series.

Received: ۶ / November / ۲۰۰۷

Accepted: ۲۲ / April / ۲۰۰۸

